

NEKAJ O KAČJIH PASTIRJIH OKROG ŠKOCJANSKE LUŽE

Iztok GEISTER

svobodni raziskovalec in publicist 64202 Naklo, Pokopališka 2, YU
ricercatore e publicista, Naklo

POVZETEK

Ob brakični luži na celinski strani nasipa v Škocjanskem zatoku živi najmanj 9 vrst kačjih pastirjev. 14. in 15.6.1991 so bile ugotovljene vrste: *Ischnura pumilio*, *Ashna grandis*, *Anax imperator*, *Anax pathenope*, *Anaciaeschna isosceles*, *Ortherum albistyum*, *Orthetrum cancellatum*, *Crocothemis erythraea* in *Sympetrum fonscolombeii*. Vrsti *I. pumilio* in *S. fonscolombeii* po literaturi sodeč v Sloveniji doslej nista bili ugotovljeni.

Brezimna luža predstavlja s svojo slano (morjem) in sladkovodno okolico (prekopi) bogato ekološko nišo. Z zasutjem Škocjanskega zatoka bo izgubila dotok morske vode, zato jo je potrebno vključiti v načrt o ohranitvi dela zatoka v obliki ornitološkega rezervata (Sovinčev načrt).

UVOD

Mesto Koper je po svojem zgodovinskem poreklu z osrednjim delom odprto proti morju, z desnim in levim krilom pa priprto proti kopnemu. Vsaj dokler je bilo mesto otok, ki ga je od kopnega ločevalo sprva močvirje, kasneje soline in nazadnje suburbana cona, je bilo tako, da je nasproti svetu učinkoval kot triptih, saj ga je s kopnim povezoval le ozek cestni nasip. Danes je semedelsko krilo dokončno zaprto, na Bonifiki, ki je nastala po izsušitvi, že stojijo zgradbe, škocjansko krilo pa se še vedno škripajoče zapira, saj ga neutrudno zasipujejo z namenom, da bo tam do leta 2000 industrijska cona, ki naj bi jo krasila tudi nova cestna vpadnica. Kako naj imenujem civilizacijo, ki si je privoščila uničenje tako izjemnega urbanističnega oltarja drugače kot barbarsko? Slabšalnik barbarski je nedvomno ustrezen izraz za razdejanje v naravi, kakršnemu smo priča v okolici Kopra. Vsak prebivalec mesta je v preteklem desetletju hočeš nočeš moral videti, da prezimuje v plitvem Škocjanskem zatoku več tisoč "črnih račk", natančneje črnih lisk z znanstvenim imenom *Fulica atra*. Pa vendar z izjemo peščice ornitologov ni nihče pomislil na eksodus, če ostanem le pri prezimujočih pticah in ne omenjam ptic, ki tu gnezdiijo, živali, ki ne morejo ne leteti in ne bežati, da o usodi rastlin sploh ne govorim. Takšen odnos do okolja imajo lahko le prišleki, ki so v pol stoletja uničili sakralno urbanistično zasnovano mesto. Poleg velike v širini

svet odprte adrijanske luže in poleg osovražene luže na škocjanskem dvorišču, se je onstran nasipa kot urbanistična ironija ohranila neznatna brakična mlaka, ki nima niti imena in ji zato kar po domače recimo "Škocjanska luža". Ob tej luži živi skrivnostno in čudežno življenje več vrst kačjih pastirjev. Ker se kaj lahko zgodi, da kakšen brezosebni buldožer načrtno ali po pomoti že jutri zasuje to lužo, moram nemudoma o njej povedati nekaj besed in vsaj skopo opisati njene čudovite prebivalce.

OPIS LOKALITETE

Škocjanska luža leži tesno onstran nasipa najbolj skrajnega severnega dela Škocjanskega zatoka, na najbolj zahodni točki koprške Bonifike, kjer se končujejo polja edinih dveh kmetij. Luža je pravokotne oziroma trapezoidne oblike, kar kaže na umeten način nastanka (morda je nastala kot pomota, zaradi preglobokega planiranja?!). Po svojem nastanku je torej prebivališče iz druge roke, t.i. sekundarni biotop. Voda je brakična - slana vdira podzemno skozi nasip, sladko prispeva deževnica. Ob južnem robu se razrašča pas trstičja in ločja, ob vzhodni in zahodni strani - prva je nasuta, druga pa je sploh kar Škocjanski nasip - se razrašča trava, medtem ko poloj naseljujejo slanuše (halofiti). Voda, ki ob trstičju

ne presega pol metra, se med slanoljubno vegetacijo izgublja v plitvinah. Luža v najbolj sušnem obdobju presahne, takrat jo mladež (vnuki prišlekov) uporabljajo za motokros.

O Škocjanskem zatoku je bilo nekaj več napisanega šele v novejšem času. Ornitološko je namreč dobro proučen, predvsem po zaslugi mladih koprskih ornitologov Škornika, Makovca in Miklavca in ljubljanskega ornitologa Sovinca, ki je pripravil urbanistični načrt ohranitve dela zatoka v izmeri 15 ha od 230 ha nekdanje vodne površine. Vendar ornitologi tukaj opisane luže nikjer ne omenjajo, čeprav je ornitološko nedvomno zanimiva, o čemer po svoje pričata tudi dve dobro oskrbovani lovski preži.

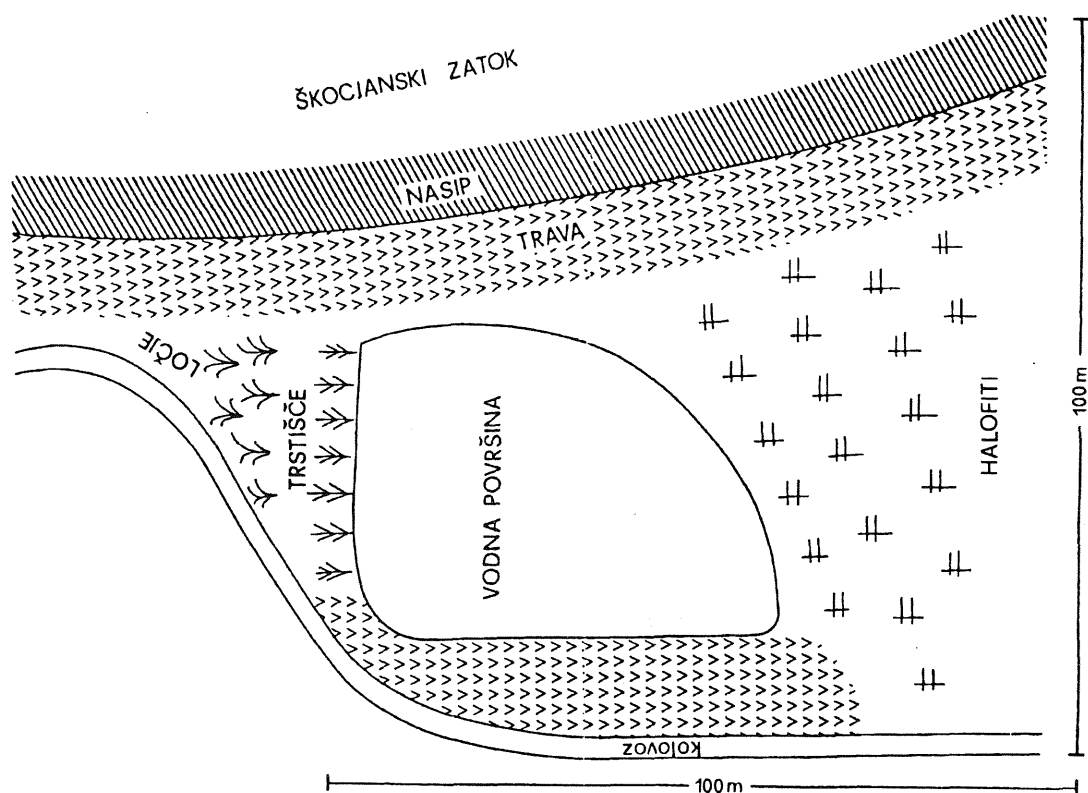
O kačjih pastirjih s Koprskega je leta 1969 pisal Kiauta. Ko govori o "bazenih v okolici Kopra, ki bi jih bilo treba izbirati v prostoru, ki ga oklepa črta Semedela-Pridvor-Rižana-Dekani-Škofije-Ankaran", ni jasno, ali misli kale ali buldožerske jame, vsekakor pa predlaga njih zavarovanje. Kot tipični mediteranski vrsti z larvalnim življenjem tudi v brakični vodi navaja vrsti *Ceriagrion tenellum* in *Crocothemis erythraea*. S kačjimi pastirji Škocjanske luže smo se srečali 14. in 15. junija 1991. Temu bežnemu obisku primerno jih tudi opisujem: z gostujočimi očmi naravoslovnega turista.

ODONATNA FAVNA

Kačje pastirje najlažje opazujemo z daljnogledom kadar sedijo na kakšni rastlini ali na tleh ali kadar lebdijo v zraku, če nam le uspe dovolj hitro izostriti pogled. V veliko, včasih kar odločilno pomoč pri determiniranju, je barvna makro-fotografija živali v naravi, za kar pa je potrebno kar nekaj izkušenj. Slika pogostosti posameznih vrst se zaradi sprotnega razvoja oziroma preobrazbe iz podvodnega larvalnega življenja v suhozemsko življenje imaga spreminja iz dneva v dan, močno pa je odvisna tudi od dnevne aktivnosti posamezne vrste in še bolj vremenskih razmer. Zato je za natančnejšo sliko prisotnosti posameznih vrst, njihove pogostosti in razširjenosti potrebno opazovanje in proučevanje v daljšem obdobju. Za opazovanje najzanimivejših življenjskih pojavov kačjega pastirja pa so nedvomno prihod nimfe na kopno, vnebohod imaga, parjenje v obliki koleslja in odlaganje jajčec ob pomoči ali spremstvu samca.

Ischnura pumilio (CHARPENTIER)

Čeprav velja determiniranje koenagronid za kar najbolj zahtevno opravilo (nekatero najtežavnejše vrste se

Škocjanska luža 15.06.1991

razlikujejo le po obliki spolnega aparata) se rod *Ischnura* z lahkoto loči od obširnega rodu *Coenagrion*. To so majhni kačji pastirji s temnim zadkom in modrino na predzadnjih dveh segmentih, s tem da ima pri nas povsod običajni *I. elegans* modrino na 8 segmentu, *I. pumilio* pa na 9. in polovici 8. Očesu, vjenemu vrste *elegans*, tudi ne uide, da je vrsta *pumilio* pravzaprav miniatura *Ischnura*, tako očitna je namreč razlika 0,5 cm pri velikosti 3 cm. Ob Škocjanski luži sem opazoval nekaj posamičnih primerkov in dva tandema; zadržujejo in pariyo se v travi. *I. pumilio* velja za tipično pionirsko vrsto, ki naseljuje neporasle vodne biotope, kakršne so brakične luže in sveže izkopani odvodni jarki. Kiauta (1961) je za Slovenijo ne našteva, vendar pravi, "da jo lahko z verjetnostjo pričakujemo". Konec maja sem jo našel tudi v Gračišču.

Aeshna grandis (LINNAEUS)

Že od daleč se ta vrsta loči od drugih velikih kačjih pastirjev po barvi kril, ki so videti, kot da bi bila narejena iz zadimljenega mehurja, in po letu, ki spominja na pritlehni let lunja. Tako kot ta ujeda se namreč tudi naš kačji pastir premetava z boka na bok, ko v nizkem letu manevrira med trstom. Videl sem en sam primerek na preletu.

Anax imperator LEACH

Kačji pastir te vrste ni opazen le z avtorja velikosti, saj spada z dobrimi 10 cm med naše največje odonate, temveč tudi zaradi samčevega vpadljivo sinje modro obarvanega zadka. Več samcev se je oni dan preganjalo nad vodo Škocjanske luže in če je kateri le utegnil, je zgrabil letečo permiskuitetno razpoloženo samico za vrat in z njo poletel v višave. Po takšnem oprasku sem pogosto opazoval samca, kako ždi v travi, če se mu je seveda posrečilo neopazno pritihotapiti na pot, kjer je neutrudno patroljiral bližnji sorodnik *Anaciaeschna isosceles*.

Anax parthenope SÉLYS

Tega kačjega pastirja sem pravzaprav opazoval le en sam hip, toda dovolj dolgo, da sem ga po sinji barvi, omejeni le na prvi in drugi zadkov segment, razločil od veliko pogostejše vrste *Anax imperator*.

Anaciaeschna isosceles (MULLER)

Ta 8-9 cm velik kačji pastir z oprskjem in zadkom rjave barve in z zelenimi očmi je tako prijeten popotni spremljevalec, da te pripravi, da sedeš na pot in ga opazuješ, kako se spreletava na razdalji 10 do 20 metrov. Žuželke lovi le v ozkem zračnem koridorju, nikoli se ne poda na

lov za njimi izven svojega teritorija. Nič kolikokrat se ti približa na razdaljo dobrega sežnja od nosa s hitrostjo, ki je v primerjavi s hitrostjo vrste *Anax imperator* še znosna za opazovanje. Kadar sede na širok trstni list - to pa počne dokaj pogosto, ne samo da pojé plen, ki ga je bil v zraku ujel, temveč tudi kar tako - lahko vidiš tudi rumeno liso v obliki enakokrakega trikotnika, po kateri je kačji pastir dobil svoje vrstno ime *isosceles*. Čeravno velja za tipičnega prebivalca trstišč v obmorskih mlakah, se teritorialno spreletava tudi na odprtih površinah, kakršne so poljske poti s kolovoznimi lužami. Prvi dan sem na celotni relaciji nasipa od luške ograje do ustja (stare) Rižane naštel 3 primerke, naslednji dan pa samo okrog Škocjanske luže na razdalji 150 metrov 5 primerkov. Kiauta (1961) navaja le Schmidtov podatek iz leta 1929 za Cerknico. Sovinc ga je leta 1989 opazoval v Škocjanskem zatoku.

Orthetrum albistylum (SÉLYS)

Takoj ob prihodu k Škocjanski luži sem prisostvoval ceremonialu odlaganja jajčec kačjega pastirja iz rodu *Orthetrum*. Od daleč je namreč s pogledom težko izostriti kot strelico urnega samca in z gotovostjo reči, ali je pripadnik vrste *cancellatum* ali *albistylum*. Samica je poplesavala nad vodo in trosila jajčeca, samec pa jo je nervozno spremljal, tako da se je spreletaval sem ter tja in odganjal druge samce, če se je kateri samici preveč približal. Tako sem po samici, z lepo belo proggo na oprsku, z gotovostjo določil vrsto.

Orthetrum cancellatum (LINNEUS)

Naslednjega dne sem med opazovanjem navidezno znane samice opazil, da je njeno oprsje enotno rumeno in njen zadek bolj kontrastno rumeno črn kot pri prejšnji dan opazovani samici in da gre potemtakem za sorodno vrsto *cancellatum*. Kasneje sem videl, kako je samec v zraku zgrabil samico in jo odnesel preko nasipa. Njunega koleslja nisem našel, pač pa sem kasneje z lahkoto fotografiral, najbrž utrujenega, na robidovi vejici počivajočega samca.

Crocothemis erythraea (BRULÉ)

Samca te najbolj markantno rdeče vrste kačjih pastirjev sem videl nedaleč od Škocjanske luže pri prečkanju zadnjega prekopa pred luško ograjo.

Sympetrum fonscolombeii (SÉLYS)

Kačje pastirje iz rodu *Sympetrum* se da večidel pravilno določiti na podlagi fotografije, če si le imel srečo, da si fotografiral za določanje pomembno podrobnost. Takšna zgovorna podrobnost ob Škocjanski luži fotografiranega kačjega pastirja je na primer bel pas med živo

rdečim čelom in zamolklo rdečimi očmi, ki izdaja vrsto *fonscolombei*. Dobro se vidijo tudi rdeče žile v krilih, medtem ko rumen nadah na korenu spodnjih kril, rumeno črno obrobljena pterostigma in rumena črta na črnih nogah niso opazne na posnetku. (Slika 1. na zavihku naslovnice). Pač pa je rumen sij na spodnjih krilih ostal naslikan v spominu. Kiauta (1961) šteje to vrsto iz rodu *sympetrum* med tiste, ki jih je mogoče pričakovati. Ta srednje velika, popolnoma rdeče obarvana vrsta, se vede zelo zanimivo. Leta pri tleh in tudi poseda le po rastlinah, ki niso višje od 20 cm. Samica je nevsiljive rumenorjave barve, z zelenkastim oprsjem.

NARAVOVARSTVENA PROBLEMATIKA

Ko sem leta 1979 v pogovoru s predstavnikom takratnega Zavoda za spomeniško varstvo SR Slovenije omenil možnost ohranitve vsaj tistega dela Škocjanskega zatoka, ki ga je takrat na novo zgrajena železniška proga odrezala od ostale vodne površine, mi je sogovornik zatrdil, da je lokaliteta izgubljena. Potem je leta 1987 poskusil A. Sovinc in pri lokalnih oblasteh dosegel obljubo za ohranitev 15 ha vodne površine kot ornitološki rezervat,

vključno s somornima mlakama onstran železniške proge. Izkazalo se je, da so ljudje, ki odločajo o usodi nekega rastlinskega in živalskega prebivališča, takoj pripravljeni prispevati svoj delež za ohranitev narave. Kljub temu da so favnistično popolnoma neinformirani (še sanja se jim ne, kaj vse tam živi), jih sorazmerno visoka ekološka zavest sili, da ukrepajo krepostno.

Kljub temu, da sta bili ob Škocjanski luži ugotovljeni, kot se zdi, dve za Slovenijo novi vrsti kačjih pastirjev, je njena vrednost predvsem v pestrosti vrst, kar priča o bogastvu ekoloških variabilnosti. Vedeti pa je tudi treba, da je Kiautin seznam star več kot tri desetletja in da je odonatna favna Slovenije še vedno neraziskana.

Glede na bližino predlaganega rezervata ne vidim nikakršne posebno nepremostljive ovire za povezavo luže s slano oziroma brakično vodo zavarovane površine. Stroške financiranja celotnega projekta bi tako po davkoplačevalski kot po ekološki logiki morala nositi Luka Koper, ki je glavni uporabnik izsuševanja. Za našo lužo pa bi lahko zbrali potrebni denar na bolj prostodušen način: recimo s priponko, na kateri bi pod tandemom kačjih pastirjev pisalo: "Ljubila sva se na kolesu!"

RIASSUNTO

Nell'area dell'acquitrino salmastro situato oltre l'argine nella baia di San Canziano, verso terraferma, vivono almeno 9 specie di libellule. Il 14 e 15 giugno 1991 sono state individuate le seguenti: Ischnura pumilio, Aeshna grandis, Anax imperator, Anax pathenope, Anaciaeschna isosceles, Orthetrum albistylum, Orthetrum cancellatum, Crocothemis erythraea e Sympetrum fonscolombei. Prima d'ora, almeno a giudicare dalla letteratura scientifica, la prima e l'ultima delle specie citate non erano mai state individuate in Slovenia. Lo stagno, con le aree circostanti salmastre (mare) e d'acqua dolce (canali), rappresenta una ricca oasi ecologica. Con l'interramento della baia di San Canziano l'aquitrino non verrà più alimentato dal mare e per tale motivo bisogna predisporre, nell'ambito del progetto di Sovinec, la conservazione di una parte della baia sotto forma di riserva ornitologica.

LITERATURA

1. **D'Aguilar J., J. L. Dommaget, R. Préchac** (1986): Dragonflies of Britain, Europe and North Afrika. Collins, London.
2. **Bellmann H.** (1987) Libellen. Neumann-Neudamm, Melsungen
3. **Geister I.** (1985): Prezimovanje in prelet vodnih ptic v Škocjanskem zatoku in zalivu Polje, Varstvo narave XIII., Ljubljana
4. **Geister I.** (1989): Zgodbe iz grmovja, Kmečki glas, Ljubljana
5. **Jurzitza G.** (1988): Welche Libelle ist das? Kosmos, Stuttgart
6. **Kiauta B.** (1969): Predlog za zavarovanje nekaterih redkih in ogroženih vrst kačjih pastirjev (Odonata) v Sloveniji. Varstvo narave VI., Ljubljana
7. **Kiauta B.** (1961): Prispevek k poznavanju Odonatne favne v Sloveniji, Biološki vestnik 8, Ljubljana
8. **Sovinc A.** (1987): Ohranitev dela Škocjanskega zatoka pri Kopru v trenutnem stanju kot gnezditveno območje, selitvena postaja in prezimovališče ptic. Predhodno poročilo. Ljubljana. (neobjavljeno)
9. **Škornik I.** (1990): Škocjanski zatok - življenje in smrt nekega zaliva. Proteus 53/1, Ljubljana
10. **Škornik I, T. Makovec, M. Miklavec** (1990): Favnistični pregled ptic slovenske obale. Varstvo narave XVI., Ljubljana